

ANADOLU'DA AĞAÇ-ERİ TÜRKMENLERİ: KÖKENLERİ, DİRENİŞLERİ VE TARİHSEL MÜCADELELERİ

*Galip BİNGÖL**

Özet

Bu makale, Anadolu'nun tarihi ve sosyo-kültürel yapısında önemli bir yere sahip olan Ağaç-Eri Türkmenleri'nin kökenlerini, direnişlerini ve tarih sahnesindeki rollerini ele almaktadır. Ağaç-eriler, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan göç yollarında yalnızca bir etnik topluluk olarak değil, aynı zamanda bölgenin siyasi ve askeri dinamiklerini etkileyen etkin bir unsur olarak varlık göstermiştir. Çalışma, XIII. yüzyıldan itibaren Selçuklu ve İlhanlı otoritelerine karşı geliştirdikleri tepkiler ve bu süreçte şekillenen özerk hareket alanlarını merkeze alarak, Ağaç-erilerin Anadolu'nun sosyo-politik yapısındaki yerini kapsamlı bir biçimde analiz etmektedir. Bu topluluk, yalnızca bir etnik unsur değil, aynı zamanda devletleşme süreçlerine alternatif teşkil eden dinamik bir Türkmen zümresi olarak değerlendirilmektedir. Mevcut literatürde genellikle Babai isyanları veya uç beyliği hareketleri bağlamında sınırlı şekilde ele alınan Ağaç-eriler, bu çalışmada hem Doğu hem Batı Anadolu'daki faaliyet sahalarıyla birlikte kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Makalenin amacı, Ağaç-erilerin göç, yerleşme, direniş ve siyasi örgütlenme pratiklerini tarihsel kaynaklar ve çağdaş akademik tartışmalar ışığında analiz ederek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktır. Böylece, Anadolu'daki Türkmenleşme süreci içinde çoğunlukla marjinalleştirilen bu grubun, aslında merkezî otoriteye alternatif bir siyasi bilinç ve aidiyet geliştirdiği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca tarihsel bir kronoloji sunmakla kalmayıp, Türkmen kimliğinin şekillenmesinde Ağaç-erilerin özgün rolünü yeniden düşünmeye davet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağaç-Eri Türkmenleri, Anadolu Türkmen Hareketleri, Selçuklu ve İlhanlı Dönemi, Kimlik İnşası, Türkmen İsyanları.

ANATOLIAN AĞAÇ-ERİ TURKMENS: THEIR ORIGINS, RESISTANCE, AND HISTORICAL STRUGGLES

Abstract

This article explores the origins, resistance, and historical role of the Ağaç-Eri Turkmens, who hold a significant place in the historical and socio-cultural fabric of Anatolia. The Ağaç-eris emerged not only as an ethnic community along the migration routes from Central Asia to Anatolia but also as a dynamic force influencing the region's political and military structures. Focusing on the reactions they developed against Seljuk and Ilkhanid authorities from the 13th century onward, this study examines the autonomous spaces of movement that took shape in this context. The Ağaç-eris are considered not merely as an ethnic group but as a dynamic Turkmen element offering an alternative to the processes of state formation. Whereas previous studies have often limited their analysis of this group to the Babai revolts or frontier lordships, this paper provides the first comprehensive examination of their spheres of activity in both eastern and western Anatolia. The main aim of the article is to analyze the Ağaç-eris' practices of migration, settlement, resistance, and political

* Dr. University of Toronto, Anne Tanenbaum Centre for Jewish Studies, Toronto-Canada/ Orcid: 0000-0002-3664-345X/bingolga.bingapl@utoronto.ca

organization through historical sources and contemporary academic debates, thereby addressing a gap in the existing literature. The findings suggest that this group, often seen as marginal within the Turkification process of Anatolia, in fact developed a distinct political consciousness and sense of belonging that challenged central authority. In this context, the study not only presents a historical chronology but also invites a reconsideration of the role of the Ağaç-eris in the formation of Turkmen identity.

Keywords: Ağaç-Eri Turkmens, Anatolian Turkmen Movements, Seljuk and Ottoman Periods, Identity Formation, Turkmen Rebellions.

Giriş

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu, siyasi istikrarsızlık, toplumsal çözülme ve büyük göç hareketlerinin merkezine dönüşmüştür. Türkiye Selçuklu Devleti’nin Moğol istilasına karşısında zayıflaması ve sonrasında başlayan İlhanlı hâkimiyeti, yalnızca merkezi otoritenin çöküşüne değil, aynı zamanda yerel ve etnik grupların kendi siyasi varlıklarını inşa etmelerine de zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Anadolu’ya yoğun şekilde yönelen Oğuz-Türkmen boyları, hem göçebe hem yarı göçebe yapılarıyla, dağlık ve ormanlık bölgelere yerleşerek devlet ve merkezi otoriteyle zaman zaman çatışan, zaman zaman ise işbirliği içinde olan sosyopolitik oluşumlar meydana getirmiştir.¹ Bu gruplardan biri olan Ağaç-eri Türkmenleri, Anadolu tarihinde bugüne kadar yeterince aydınlatılmamış önemli bir yere sahiptir. Ağaç-eri Türkmenleri, adlarından da anlaşılacağı üzere, genellikle ormanlık ve dağlık bölgelerde yaşayan, avcılıkla, hayvancılıkla ve zaman zaman eşkıyalıkla geçinen bir topluluktur.² Kökenleri, İran coğrafyasındaki Horasan bölgesine dayanan bu gruplar, özellikle Baba İshak İsyanı (1240) sonrasında Anadolu’ya daha yoğun biçimde girmişlerdir. Yerleşik düzene mesafeli durmaları, onları hem Selçuklu hem de İlhanlı idaresi gözünde sorunlu topluluklar hâline getirmiştir. Ancak bu marjinalleşme, Ağaç-eri topluluklarının yalnızca “asi” ya da “aykırı” unsurlar olarak tanımlanmasını beraberinde getirmez; aksine, bu topluluklar üzerinden Anadolu’daki sosyopolitik değişimi, merkez-çevre ilişkilerini ve Türkmen kimliğinin evrimini okumak mümkündür.

Bu makalede, Ağaçeri Türkmenlerinin tarihsel kökenleri, Anadolu’daki yerleşim stratejileri, Selçuklu ve İlhanlı yönetimleriyle olan ilişkileri, katıldıkları isyan hareketleri ve bu süreçte geliştirdikleri direnme biçimleri ele alınacaktır. Bununla birlikte, Ağaç-erilerin farklı dönemlerdeki isimlendirme biçimleri, Osmanlı kaynaklarında aldıkları roller ve modern döneme uzanan kültürel izleri de araştırılacaktır. Böylece, Ağaç-eri topluluklarının sadece askeri ya da etnik bir unsur olarak değil, aynı zamanda Anadolu tarihinin dönüşümünde etkili olmuş dinamik bir unsur olarak değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

1. Ağaç-erî Türkmenlerinin Kökeni ve Tarih Sahnesine Çıkışı

Tarihî kaynaklarda “Ağaçeriyân” yahut “Ağaç-eri” (Etrâk-i Ağaç-eri) adıyla geçen bu topluluk, Anadolu’nun dağlık ve ormanlık bölgelerinde yaşayan, göçebe yaşam tarzını benimsemiş bir Türkmen unsurudur. Ağaç-eriler, yerleşik düzene tam anlamıyla entegre olmamış; konar-göçer kültürleri, bağımsızlıkçı yapıları ve özellikle merkezî otoritelere karşı geliştirdikleri dirençle dikkat çekmişlerdir. XIII. yüzyıldan itibaren Selçuklu ve Moğol otoritelerine karşı yürüttükleri mücadeleler, çıkardıkları isyanlar ve yerel güçlerle kurdukları ilişkiler, onları siyasî ve askerî süreçlerin etkin bir unsuru hâline getirmiştir.³

Ağaç-erilerle ilgili doğrudan tarihî kayıtlar XIII. yüzyılın başlarından itibaren yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde Anadolu sahnesinde görünür hâle gelen topluluk, özellikle Moğol

¹ Kibar Taş, “Ağaçeri Kavminin Geçmişten Bugüne Uzanan Tarihi ve Tahtacı Cemaatiyle Bağlantısı”, Tarih Araştırmaları Dergisi 42, sy. 73 (Mart 2023), s. 409-410.

² Reşideddin Fazlullah Hemedani, Camiü’t-Tevârih-I, Düzenleyen: Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi, Tahran, 1373, s. 54.

³ Faruk Sümer, “Ağaç-eriler”, Belleten, XXVI, S. 101, TTK, Ankara 1962, s. 521; Mustafa Akdağ, Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Ankara 2010, s. 63.

istilaları sürecinde Batı ve Güney Anadolu'nun sarp bölgelerinde merkezi otoriteye karşı gelişen muhalefetin önemli bir parçası olmuştur. Bu veriler, Ağaç-erilerin Anadolu'daki tarihî rollerine dair doğrudan kaynaklara dayanan ilk sistemli bilgileri sunmaktadır.⁴ Ancak bazı araştırmacılar, bu topluluğun kökenlerini daha erken dönemlere, hatta Orta Asya ve Doğu Avrupa bozkırlarına kadar götürmektedir. Bu yaklaşıma göre, Ağaç-eriler, Türklerin tarihî süreçteki en eski göçebe unsurlarından biri olabilir. Bu çerçevede, M.S. 442 yılında Avrupa Hun İmparatoru Attila'ya karşı gerçekleşen bir isyanda ve Avarlarla yapılan mücadelelerde Ağaç-erilerle ya da benzer adlarla anılan göçebe unsurların yer aldığına dair bazı rivayetler bulunmaktadır. Her ne kadar bu rivayetler doğrudan XIII. yüzyıldaki Ağaç-erî kimliğiyle birebir örtüşmese de, topluluğun tarihî köklerinin çok daha eski bir göçebe Türk geleneğine dayandığı yönünde yorumlara zemin hazırlamaktadır.⁵

Bu tarihsel süreklilik düşüncesi, Ağaç-erilerin Orta Asya'dan başlayarak Deşt-i Kıpçak bozkırları üzerinden Doğu Avrupa'ya ve nihayetinde Anadolu'ya uzanan uzun soluklu bir etnik ve kültürel etkileşim süreci içerisinde varlık gösterdiği tezini desteklemektedir. Onların Anadolu'daki varlıkları ise, XIII. yüzyıl itibarıyla tarihî kaynaklarla daha net biçimde belgelenmiş ve siyasi-askerî sahnede daha belirgin hâle gelmiştir.⁶ Öte yandan, bazı araştırmacılar Moğol istilasının ardından Ağaç-erilerin bir kısmının Suriye'ye yöneldiğini, Halep ve Antakya çevresinde yaşayan Türkmenlerle kaynaştıklarını ileri sürmektedir. Bu hareketlilik, onların yalnızca Anadolu sahasında değil, aynı zamanda Anadolu dışında da sosyal ve siyasi etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. Böylece Ağaç-eriler, hem Anadolu'nun kırsal bölgelerinde hem de Suriye'nin Türkmen yoğunluklu alanlarında etkinlik gösteren çok katmanlı ve göçebe bir yapı sergilemişlerdir.⁷

Farklı tarihî kaynaklar, Ağaç-eri topluluğunun yaşam tarzı ve toplumsal yapısına dair çeşitli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Yazıcızâde Ali, bu topluluğun Oğuz boylarından bir kola mensup olduğunu belirtmekte; dağlık ve ormanlık bölgelerde yaşam sürmelerinden ötürü "Ağaç-eri" adını aldıklarını ifade etmektedir. Bu adlandırma, yalnızca coğrafi yerleşimlerine değil, aynı zamanda doğayla kurdukları sıkı ilişkiye de işaret etmektedir.⁸ Orta Çağ tarihçilerinden Claude Cahen, Ağaç-eri Türkmenlerini oldukça dikkat çekici bir biçimde tanımlamaktadır. Ona göre bu topluluk, yerleşik hayatın dışında kalan, doğayla iç içe, yarı-göçebe bir yaşam biçimi sürdürmektedir. Cahen, Ağaç-eriler hakkında şu ifadeyi kullanmaktadır: *"Bu Türkmenler, kentleri ve kaleleri olmayan, vahşi bir hayat süren insanlardır; sürekli keçe çadırlarda yaşarlar. Koyun, keçi, öküz ve inek gibi uzun tüylü hayvanlara sahiptirler ve çobanlar gibi bir yaşam sürerler. Bölgedeki Müslüman halk ya da silahlı gruplarla hiçbir şekilde kaynaşmazlar."*⁹ Bu tanım, Ağaç-erilerin hem ekonomik faaliyetlerini hem de toplumsal yapılarını yansıttığı gibi, onların dışa kapalı ve bağımsız karakterini de gözler önüne sermektedir. Cahen'in gözlemleri, bu topluluğun yalnızca yaşam biçimiyle değil, aynı zamanda sosyal izolasyonu da diğer Türkmen gruplarından farklı bir konumda yer aldığını ortaya koymaktadır.

Faruk Sümer de bu yukarıda ifade edilen görüşü destekleyerek, Ağaç-erilerin özellikle Moğol baskısı ve istilasından kaçmak amacıyla Anadolu'ya göç ettiklerini ifade etmektedir. Ona göre bu topluluklar, öncelikle Horasan, Erran (Azerbaycan) ve Türkistan gibi bölgelerden kitleler hâlinde yola çıkarak Anadolu'ya ulaşmış, geldikleri coğrafyanın farklı bölgelerine dağılmışlardır. Bu göç dalgası sadece konar-göçer Türkmen unsurlarıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda köylü, şehirli, tam yerleşik ya da yarı yerleşik farklı Türkmen gruplarının da Anadolu'ya akın ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, dönemin sosyo-politik yapısında Türkmenlerin artan etkisini ve çeşitlenen toplumsal yapılarını ortaya koymaktadır.¹⁰

XIII. yüzyılda Anadolu'da özellikle Toros Dağları, Malatya, Maraş ve Sivas çevresinde yoğun olarak yaşayan Ağaç-eri toplulukları, dönemin siyasal ve sosyal çalkantıları içinde Selçuklu

⁴ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 595-596.

⁵ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınevi, Ankara 2015, s. 78.

⁶ Akdes Nimet Kurat, Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Yayınları, Ankara 2002, s. 73.

⁷ Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 263.

⁸ Yazıcızade Ali, Tevarih-i Al-i Selçuk [Selçuklu Tarihi], (Hazırlayan: Abdullah Bakır), Çamlıca Basım Yayın. İstanbul 2009, s. 20.

⁹ Cahen, a.g.e., s. 110.

¹⁰ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları, TDAV. Yayınları, İstanbul 1999, s. 177-178.

yönetimiyle sık sık çatışma hâlinde bulunmuşlardır. Merkezi otoritenin artan baskı politikalarına karşı direniş gösteren bu gruplar, zaman zaman isyanlar çıkarmış, bölgesel güvenliği tehdit eden akınlarda bulunmuş ve Selçuklu otoritesine karşı önemli mücadeleler yürütmüşlerdir. Bu çatışmalar, yalnızca siyasi bir karşı duruşu değil, aynı zamanda Ağaç-erilerin geleneksel yaşam biçimlerini ve özgürlüklerini koruma çabasını da yansıtmaktadır.¹¹

2. Moğol Hâkimiyeti Altındaki Anadolu'da Ağaç-Eriler Sosyal ve Siyasi Dinamikler

Türkiye Selçuklu Devleti, özellikle 1243 Köse Dağı Savaşı sonrasında artan Moğol baskısı ve siyasi istikrarsızlık karşısında, kendisine sığınan Türkmen topluluklarının iskân politikalarını yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Anadolu'ya yönelen yoğun Türkmen göçleri, büyük ölçüde Moğol istilası ve bu istilaların doğurduğu şiddet, yağma ve zorunlu yer değiştirmelerin bir sonucudur. Selçuklu yönetimi, bu kalabalık ve çoğunlukla göçebe nitelikteki grupları daha çok güney sınır bölgelerine yerleştirerek hem Moğol baskısından kaçan bu topluluklara barınma imkânı sağlamış hem de Eyyûbîler ve Kilikya Ermeni Baronluğu gibi komşu güçlere karşı sınır güvenliğini tahkim etmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda bu yerleştirme, Anadolu'nun tarım ve hayvancılığa elverişli ama nüfus bakımından seyrek bölgelerinde ekonomik canlanmayı teşvik etmeyi hedefleyen stratejik bir adımdır. Böylece Moğol istilası sadece bir yıkım süreci değil, aynı zamanda Anadolu'nun etnik ve sosyal yapısının yeniden şekillenmesine yol açan önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹²

Ağaç-erilerin iskân edildiği bölgede varlığını sürdüren Kilikya Ermeni Baronluğu, yalnızca Karaman, Ermenek ve Ereğli (Herakleia) çevresindeki sınır hattında değil, aynı zamanda jeopolitik ve jeostratejik açıdan kritik geçiş güzergâhları olan Malatya, Maraş, Antakya ve Antep dolaylarındaki uç bölgelerle çevrili bir konumdaydı. Bu nedenle, Ermenilere karşı bir tampon kuşak oluşturmak amacıyla özellikle Maraş ve Malatya çevresindeki dağlık ve ormanlık alanlara Ağaç-eri Türkmenlerinin yoğun şekilde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yerleştirme sadece askeri-stratejik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir yeniden yapılanma anlamına da gelmiştir. Türkmen toplulukları, bu bölgelere yalnızca hayvan sürüleri ve obalarıyla değil, inanç dünyalarının merkezinde yer alan şeyh, derviş ve dinî önderleriyle birlikte göç etmişlerdir.¹³

Henüz İslam'ı tam anlamıyla benimsememiş olan bu gruplar, eski Şamanist ve heterodoks inanç unsurlarını muhafaza etmekteydi. Bu nedenle, beraberlerinde gelen dinî önderler, hem İslamî kimliğin pekiştirilmesi hem de toplumsal dayanışmanın sürdürülmesi açısından önemli bir rol oynamışlardır. Bu figürlerden biri de, sonrasında Anadolu'da büyük yankılar uyandıracak olan Baba İlyas-ı Horasânî'dir. Baba İlyas, Malatya'nın Samsat bölgesine yerleşmiş ve burada Türkmenler arasında kısa sürede geniş bir mürit kitlesi edinmiştir. II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev döneminde ise, onun önderliğinde patlak veren Babaî isyanı, sadece Selçuklu merkezi otoritesine değil, aynı zamanda Moğol tahakkümüne ve yerleşik düzene karşı Türkmen tepkisinin kolektif bir dışavurumu hâline gelmiştir. Ağaç-erilerin de bu ayaklanmaya etkin şekilde katıldıkları bilinmektedir. Bu tarihten itibaren, tarihî kaynaklarda Ağaç-eriler daha çok Türkiye Selçuklu Devleti'nde çıkardıkları isyanlar ve direniş hareketleri bağlamında anılmaya başlanmıştır.¹⁴

Daha önce belirtildiği üzere, Ağaç-eriler Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içerisindeki Maraş bölgesinin dağlık, step ve ormanlık alanlarında yaşamaktaydılar. Ancak Selçuklu sultanları yahut onların adına devleti fiilen yöneten Fars kökenli bürokratlar, göçebe Türkmen topluluklarını yerleşik

¹¹ İbn Bibi, Selçuknâme, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 573; Cahen, a.g.e., s. 110.

¹² Faruk Sümer, "Ağaçeriler," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) I, s. 460; İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 213-220; Şen, Mehmet Emin, ve Galip Bingöl. "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin". Ortaçağ Araştırmaları Dergisi 5, no. 2 (December 2022), s. 381-92. <https://doi.org/10.48120/oad.1171449>; Galip Bingöl ve Hasan Çopur. "Alâeddin Keykubad Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Kilikya Ermeni Krallığı Arasındaki İlişkiler". Anadolu Mecmuası 4, sy. 9 (Haziran 2025): s. 1-13.

¹³ Claude Cahen, İslamiyet ve Orta Çağ Anadolu'su: Türkiye'nin Tarihi Yapısı Üzerine Denemeler. (Çev. Y. Merçil), TTK Yayınları, İstanbul 2014, s. 145-147; Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu'da Türkler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 89-93; Sümer, a.g.e., s. 178.

¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı veya Anadolu'da İslam'ın Türkler Arasında Yayılışı Meselesi. TTK Yayınları, Ankara 1996, s. 101-135.

halkla birleştirerek Moğol tehdidine karşı güçlü ve kapsamlı bir savunma mekanizması oluşturmayı başaramamışlardır. Aksine, merkezi otorite bu bölgelerdeki Türkmen varlığını baskı altına almayı tercih etmiş ve kimi zaman Moğol yönetimiyle iş birliği içinde hareket ederek Türkmenler üzerinde daha fazla denetim kurmaya çalışmıştır. Bu politikalar, yalnızca Türkmenlerin siyasal sisteme olan güvenini sarsmakla kalmamış, aynı zamanda bölgede sık sık isyanların patlak vermesine neden olmuştur. Göçebe toplulukların sahip olduğu özerk yaşam tarzı ile merkezi otoritenin yerleşik düzen anlayışı arasındaki çatışma, Anadolu'daki siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir.¹⁵

Ağaç-erilerin kayıtlara geçen ikinci büyük isyan girişimi, 1256 yılında Baycu Noyan'ın ikinci Anadolu Seferi öncesinde, IV. Kılıçarslan ile II. İzzü'd-dîn Keykâvûs arasındaki taht mücadelesi dönemine denk gelmektedir. Bu ayaklanma, yalnızca dönemin siyasal istikrarsızlığının bir yansıması değil, aynı zamanda Ağaç-erilerin daha önce, Baba İlyas-ı Horasânî önderliğinde gerçekleşen ve 1240 yılında patlak veren Babaî İsyanı'na verdikleri desteğin devamı niteliğindedir. Babaî İsyanı, Anadolu'daki Türkmen topluluklarının yalnızca dini ve kültürel saiklerle değil, aynı zamanda Moğol baskısı, ağır vergiler, zorunlu iskan politikaları ve merkezi otoritenin baskıcı uygulamalarına karşı duydukları tepkinin bir dışavurumu olarak değerlendirilmelidir. Bu isyana aktif katılım gösteren Ağaç-eriler, aradan geçen kısa süreye rağmen ikinci kez silahlı ayaklanma yoluna gitmiş; bu da onların sürekli bir mağduriyet, dışlanmışlık ve güvensizlik hissiyle hareket ettiklerini göstermektedir.¹⁶

İkinci isyanın patlak vermesinde, Anadolu Selçuklu Devleti'nde merkezi otoritenin giderek zayıflaması, yönetici elit arasındaki hizip mücadeleleri, hanedan üyeleri arasındaki taht kavgaları ve özellikle uç bölgelerde yaşayan Türkmenlerin siyasal taleplerinin görmezden gelinmesi önemli rol oynamıştır. Maraş, Malatya ve Toroslar çevresinde yaşayan Ağaç-eriler gibi yarı-göçebe topluluklar, Moğol tahakkümüne karşı olduğu kadar, Selçuklu yönetiminin kayıtsızlığına ve baskıcı tutumuna karşı da tepki göstermekteydiler. Devletin Türkmenlerle sağlıklı bir entegrasyon politikası geliştirememesi ve onları sürekli şüpheyle izleyerek isyana meyilli unsurlar olarak değerlendirmesi, isyanların süreklilik kazanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Ağaç-erilerin ikinci isyanı, yalnızca siyasal bir kalkışma değil, aynı zamanda bir varoluş mücadelesi ve kimlik koruma çabası olarak okunmalıdır.¹⁷

Ağaç-eriler, yerleşim gösterdikleri coğrafi alan itibarıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu ve güneydoğusunu birbirine bağlayan iki önemli ticaret güzergâhı üzerinde bulunmaktaydılar. Bu yollardan ilki, Malatya'dan başlayarak Sivas üzerinden El-Cezire ve Irak'a uzanan klasik ticaret rotasıydı. İkincisi ise, Kuzey Suriye ile İç Anadolu'yu birleştiren ve Halep'ten başlayarak Elbistan ile Kayseri hattı üzerinden Yabanlu Pazarı'na ulaşan uluslararası ticaret yoluydu. Özellikle Yabanlu, döneminin en büyük ve en faal panayır merkezlerinden biri olarak bu hattın ekonomik ve stratejik değerini artırmaktaydı. Ağaç-erilerin bu yollar üzerindeki varlığı, hem onların ticarî hareketliliğe doğrudan temas etmelerine hem de devletin gözetiminde sınır güvenliğini sağlama sorumluluğu üstlenmelerine neden olmuştur.¹⁸ Ancak bu stratejik konum aynı zamanda Selçuklu yönetimiyle aralarındaki ilişkilerin gerilimli bir seyir izlemesine de zemin hazırlamıştır. Zira ticarî yolların güvenliğini sağlama, gümrük geçişlerini denetleme ve bölgedeki diğer yerleşik unsurlarla olan ilişkileri düzenleme gibi görevlerin, yarı-göçebe ve kendi iç organizasyonlarıyla yaşayan Ağaç-erilere bırakılması, zamanla merkezi otorite açısından kontrol edilmesi zor bir yapı doğurmuştur. Bu durum, hem isyan eğilimlerinin artmasında hem de Selçuklu idaresinin Ağaç-erilere karşı zaman zaman baskıcı politikalar benimsemesinde etkili olmuştur. Bu stratejik konumlarından faydalanan Ağaç-eriler, özellikle Anadolu, Çukurova ve Suriye'den gelen ticaret kervanlarına yönelik saldırılarla dikkat

¹⁵ Ocak, a.g.e., s. 115-123.

¹⁶ Clude Cahen, Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071–1330, Taplinger Publishing Company, New York 1968, s. 203-206; Sümer, 1992, s. 289-293.

¹⁷ İlyas Gökhan, "Ağaçeriler Türkmen Taifesi", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Kahramanmaraş, Şubat 2017, s. 85-86; A. Seyfeddini, Monetnoe Delo-i Denejnoe Obraşenie V, Âzerbâycâne XII-XV, Bakü 1978, s. 141-142; A. Temir, "Türk-Moğol İmparatorluğu Devrinde Sosyal ve Askeri Teşkilât", TK, S. 118, s. 202-203; İlyas Kemalov, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 40-41; İlyas Kamalov, Moğolların Kafkasya Politikası, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 58; Osman Nedim Tuna, "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler II". Türkiyat Mecmuası, Cilt 18, İstanbul 1976, ss. 281-314.

¹⁸ Sümer, a.g.m., s. 460; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu'da Türk Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 22-25.

çekmişlerdir. Yaşadıkları dağlık, sarp ve ormanlık bölgelerden ani baskınlar düzenleyerek, kervan yollarını kesmiş, mallara el koymuş ve zaman zaman tüccarları katletmişlerdir. Bu tür yağma faaliyetleri, sadece bireysel kazanç sağlama amacından öte, Ağaç-erilerin yaşadıkları çevresel ve sosyoekonomik koşulların bir sonucudur. Zira bölgenin tarım ve yerleşik hayvancılık için elverişli olmayan yapısı, Ağaç-erilerin geçimlerini büyük ölçüde bu tür baskın ve yağmalar yoluyla sağlamalarına neden olmuştur.¹⁹ Söz konusu faaliyetler yalnızca ekonomik açıdan değil, aynı zamanda Selçuklu merkezî yönetimi için siyasî ve askerî bir tehdit oluşturmuştur. Özellikle ticaret yollarının güvenliğini sağlamakla yükümlü olan devlet, bu tür saldırılar karşısında müdahale etmek zorunda kalmış, ancak uygulanan askerî ve idarî önlemler genellikle Ağaç-erilerin sert direnişi ve zamanla isyan girişimleriyle sonuçlanmıştır. Bu isyanlar, çoğu zaman sadece ekonomik ya da güvenlik temelli değil, aynı zamanda merkezî otoritenin Türkmenler üzerindeki denetim politikasına duyulan tepkinin de bir yansıması olmuştur.²⁰

Celâlü'd-dîn Karatay'ın vefatından sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezî idaresinde ciddi bir otorite boşluğuna neden olmuş ve bu durum Anadolu'daki siyasî istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Karatay, uzun yıllar boyunca Selçuklu devlet yönetiminde denge unsuru olmuş, özellikle Türkmen grupların kontrol altına alınmasında önemli rol oynamıştı. Onun ölümüyle birlikte artan idarî kargaşa ve güç mücadeleleri, zaten huzursuz olan uç bölgelerdeki Türkmen topluluklarının daha da cesaretlenmesine yol açmıştır. Bu ortamdan faydalanan Ağaç-eriler, başta Malatya, Elbistan ve Kayseri çevresinde olmak üzere, milletlerarası öneme sahip Yabanlu ticaret yoluna yönelik baskınlarını artırarak hem Selçuklu Devleti'ne hem de bu güzergâhı kullanan Memlûkler, Eyyubîler ve Kilikya Ermeni Krallığı gibi komşu devletlere zarar vermeye başlamışlardır.²¹ Bu gelişmeler üzerine, II. İzzü'd-dîn Keykâvûs, bozulan asayişî yeniden tesis etmek ve bölgedeki Türkmen tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla kararlı bir askerî müdahale kararı almıştır. Bu doğrultuda, dönemin önde gelen devlet adamlarından Beylerbeyi Şemsü'd-dîn Yavtaş ve vezir Kadı İzzü'd-dîn'in komutasında güçlü bir ordu Kayseri'ye gönderilmiştir. Bu düzeydeki yüksek rütbeli isimlerin doğrudan seferle görevlendirilmesi, yalnızca bölgedeki olayların ciddiyetini değil, aynı zamanda Ağaç-erilerin oluşturduğu tehdidin Selçuklu merkezi yönetimi tarafından nasıl algılandığını da açıkça göstermektedir.²² Bu gelişmeler yaşanırken, 1255 yılında Altın Orda hükümdarı Batu Han'ın ölümü, Moğol iç siyasetinde önemli bir güç boşluğu doğurmuş ve bu durum, İlhanlı hanedanının kurucusu Hülâgû için yeni fırsatlar meydana getirmiştir. Önündeki siyasî engellerin kalktığını düşünen Hülâgû Han, aynı yıl içinde Mugan Ovası'na gelerek burada konuşlanmış olan Baycu Noyan'a bölgeyi terk etmesini emretmiş, kendisinin bu stratejik bölgede ikamet edeceğini bildirmiştir. Bu emir karşısında Baycu Noyan, bölgedeki hâkimiyetini Hülâgû'ye devretmek zorunda kalmış ve yeni bir ordugâh arayışıyla tekrar Anadolu'ya yönelmiştir.²³

Anadolu'daki bu yeni Moğol askerî hareketliliği, hem Selçuklu yönetimini hem de uç bölgelerdeki Türkmen topluluklarını doğrudan etkilemiştir. Nitekim kısa süre içinde Baycu Noyan'ın Erzincan'a girerek burada yeni bir karargâh kurduğu haberi ulaşınca, Selçuklu tahtında oturan II. İzzü'd-dîn Keykâvûs'un Ağaç-eriler üzerine göndermeye hazırlandığı askerî sefer henüz başlamadan iptal edilmiştir. Kayseri'ye sevk edilen Selçuklu kuvvetleri acilen geri çağırılmış, bu birlikler Moğol tehdidine karşı Konya'da toplanan orduya dâhil edilmiştir. Bu askerî odak değişikliği, uç bölgelerdeki Türkmen gruplar için ciddi bir fırsat anlamına gelmiştir. Özellikle Ağaç-eriler, üzerlerindeki baskının bir anda kalkmasıyla birlikte yeniden serbest hareket alanı bulmuşlar, bölgedeki ticaret yollarına yönelik yağma faaliyetlerine hız kesmeden devam etmişlerdir. Bu durum, hem merkezi otoritenin zayıflığını hem de Türkmenlerin pragmatik isyan stratejilerinin ne kadar çevik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁴ Moğolların Anadolu'ya yönelik yeni askerî hazırlıkları ve Hülâgû'nun bölgeye yönelmesi sebebiyle, Ağaç-erilere karşı başlatılan askerî harekât mecburen duraksamıştır. Selçuklu ordusunun Moğol tehdidine karşı Konya civarına çekilmesi, Maraş, Elbistan, Suriye ve Adana

¹⁹ Sümer, 1992, s. 289-293.

²⁰ Kansu Ekici, "Anadolu Selçukluları'nda Türkmen İsyanlarının Nedenlerine İlişkin Tespitler", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 15, Isparta 2005, s. 91; Sümer, a.g.m., s. 521-525.

²¹ Galip Bingöl, Moğol/İlhanlı Hâkimiyeti Altındaki Anadolu'da Çıkan İsyanlar (1243-1335), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2023, s. 48.

²² Mehmet Ersan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, s. 103.

²³ Bingöl, a.g.t., s. 48-50.

²⁴ Nejat Kaymaz, Pervâne Mu'inü'd-Dîn Süleyman, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s. 60.

çevresindeki Türkmen gruplarına geçici fakat önemli bir hareket alanı sağlamıştır. Bu süreçte Ağaç-eriler, Klikya Ermeni Baronluğu sınırlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada yağma faaliyetlerini artırmış; hem yerel halkın güvenliğini tehdit etmiş hem de bölgedeki ticaret yollarının işlerliğini sekteye uğratmıştır.²⁵

Söz konusu bölgelerde yaşanan ciddi asayiş sorunları ve yönetim boşluğu, yalnızca devlet otoritesini sarsmakla kalmamış, aynı zamanda göçebe Türkmen gruplarının merkezi otoriteye karşı daha pervasız davranmasına neden olmuştur. Bu dönemde halkın, sürekli artan baskı ve yağmalar nedeniyle Selçuklu yönetimine duyduğu güven sarsılmış, özellikle kırsal bölgelerde ciddi bir huzursuzluk ortamı oluşmuştur. Türkiye Selçukluları'nın 1243 yılında Köseadağ'da Moğollara karşı aldığı ağır yenilgi, devletin askerî kapasitesini ve idarî gücünü önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu mağlubiyetin ardından uç bölgelerdeki Türkmen toplulukları, özellikle Ağaç-eriler, otorite boşluğundan faydalanarak faaliyetlerini yaklaşık iki yıl boyunca kesintisiz sürdürmüştür. Özellikle Malatya-Elbistan-Kayseri hattındaki ticaret yolları büyük ölçüde zarar görmüş; tüccarların can ve mal güvenliği sağlanamadığı için bölgesel ticaret durma noktasına gelmiştir. Bu gelişmeler, yalnızca ekonomik bir çöküşe değil, aynı zamanda halk arasında ciddi bir sosyal kırılmaya da yol açmıştır. Tüm bu durumlar, temelde Selçuklu merkezî otoritesinin çözülmeye başlamasıyla doğrudan bağlantılı olup, taşrada baş gösteren isyan hareketlerinin artışına da zemin hazırlamıştır.²⁶

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada, İlhanlı hükümdarı Hülegü, 1258 yılında büyük bir orduyla Batı'ya yönelmiş ve Baycu Noyan'ı da yanına alarak Bağdat Seferi'ne çıkmıştır. Bu sefer yalnızca Abbâsî hilafetine son verilmesiyle sonuçlanmakla kalmamış, aynı zamanda Anadolu topraklarında da Moğol baskısının yeniden artmasına neden olmuştur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Türkmen toplulukları, Moğolların ilerleyişi karşısında yurtlarını terk ederek daha güvenli bölgelere göç etmeye başlamışlardır. Bu göçler, Anadolu'daki Türkmen nüfusunun yoğunluğunu belirgin biçimde artırmış, bu durum da hem siyasi hem de sosyal açıdan önemli bir değişim oluşturmıştır. Moğol himayesi altında yaşamanın getirdiği belirsizlik ve huzursuzluğun farkında olan II. İzzü'd-dîn Keykâvûs, bu tarihsel fırsatı değerlendirmek istemiştir. Hülegü'nun Bağdat üzerine yürüdüğü dönemi bir boşluk olarak gören Keykâvûs, Türkmen gruplarını bir araya getirerek Moğollara karşı geniş çaplı bir direniş örgütlemenin yollarını aramıştır. Bu amaçla hâkimiyeti altındaki Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerine "cihad menşurları" göndererek, Türkmenleri ortak bir dinî-millî bilinç etrafında toplamaya çalışmıştır. Keykâvûs'un bu hamlesi, yalnızca askerî bir strateji değil, aynı zamanda merkezi otoritenin yeniden inşası ve Türkmen unsurlarla ilişkilerin güçlendirilmesi bakımından da önem taşımaktadır. Daha önce Ağaç-eriler gibi uç bölgelerde yaşayan Türkmen gruplarının, merkezi otoriteye karşı başkaldırılarında yaşanan deneyimlerden hareketle, bu kez onları Moğollara karşı ortak bir hedef doğrultusunda bir araya getirmek hedeflenmiştir. Ancak bu girişimin ne ölçüde başarılı olduğu tartışmalıdır; zira Türkmenlerin bağımsız hareket etme eğilimleri ve aralarındaki dağınık yapılar, bu tür merkezi çağrılara her zaman olumlu karşılık vermemiştir.²⁷

II. İzzü'd-dîn Keykâvûs, Moğol baskısına karşı Türkmen unsurlar üzerinden örgütlenmeye dayalı direniş stratejisini hayata geçirmek üzere, güvendiği emirlerinden Tuğrul Balaba'yı Malatya bölgesine gönderdi. Sultanın amacı, bölgede yaşayan Türkmen ve Kürt toplulukları bir araya getirerek Moğollara karşı yeni bir ordu teşkil etmektir. Bu doğrultuda Tuğrul Balaba, bölgedeki nüfuz sahibi Kürt beylerinden biri olan Şeyh Adî'nin oğlu Şerafu'd-dîn Mehmed ile Belasoğlu Şerafu'd-dîn Ahmed'i iş birliğine davet etti. Keykâvûs, bu beylerin halk üzerindeki otoritelerini pekiştirmek ve asker toplamalarını kolaylaştırmak amacıyla Şerafu'd-dîn Mehmed'e Zait Kalesi ve çevresini, Şerafu'd-dîn Ahmed'e ise Malatya havalisini tahsis etti.²⁸ Ancak bu siyasi manevra beklenen etkiyi oluşturmamış. Söz konusu beyler kendilerine tahsis edilen bölgelere ulaştıklarında, halkın açık tepkisiyle karşılaştılar. Selçuklu yönetiminin yıllardır süregelen otorite zaafı, bölge halkında derin bir güvensizlik oluşturmıştı. Moğol tehdidine karşı birleşik bir mücadele çağrısı, halk nezdinde inandırıcılıktan yoksundu. Neticede, Selçuklu otoritesi adına hareket eden bu iki Kürt Bey'i, halk

²⁵ Reuven Amitai, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 15-18.

²⁶ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* I, Ankara 1969/1970, s. 29.

²⁷ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, Çev. Mürsel Öztürk, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara 2018, s. 478; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010, s. 485-487.

²⁸ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, *Kültür Bakanlığı*, Ankara 1996, s. 534; Bingöl, a.g.t., s. 48-55.

tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı ve kısa süre içerisinde öldürüldüler. Bu gelişme, Anadolu'da merkezî otoritenin ne denli zayıfladığını ve Türkmenlerin olduğu kadar yerli unsurların da Selçuklu idaresine karşı duyduğu hoşnutsuzluğun ne derece ileri boyutlara ulaştığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu başarısız girişim karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Sultan Keykâvûs, komutanlarından Alî Bahadır'ı önemli bir askerî güçle Malatya'yı kuşatmakla görevlendirdi. Ancak beklenenin aksine Alî Bahadır ve kuvvetleri Malatya halkı tarafından coşkulu törenlerle karşılandı. Uzun süredir Moğolların ve Ağaç-eriler gibi bağımsız hareket eden Türkmen gruplarının yağma ve talan faaliyetlerinden muzdarip olan halk, nihayetinde güçlü bir merkezî müdahaleye umut bağlamıştı. Alî Bahadır'ın bölgeye gelişiyle birlikte kıtlık, açlık ve düzensizlik yerini görece bir istikrara ve refaha bıraktı. Ne var ki bu olumlu gelişmelere rağmen, bölgenin tam anlamıyla kontrol altına alınabilmesi için Ağaç-erilerin yol açtığı yağma faaliyetlerinin sona erdirilmesi gerektiği ortadaydı. Zira yalnızca Malatya ile sınırlı kalmayan bu talan hareketleri, Adıyaman (Hısn-ı Mansur) çevresindeki köyleri de hedef almıştı. Türkmen gruplar tarafından kırk beş bin koyun ve keçi ile yedi bin öküz zorla alınmış; Malatya-Adıyaman hattındaki savunmasız alanlardan ise çeşitli eşya ve mallara el konulmuştu. Bu gelişmeler, Anadolu'nun doğusunda merkezî otoriteye başkaldıran ve giderek kendi politik varlıklarını inşa etmeye çalışan Türkmen hareketlerinin hem ekonomik hem de toplumsal düzlemde ne denli etkili hâle geldiğini göstermektedir.²⁹

Alî Bahadır liderliğinde Ağaç-erilere karşı yürütülen harekât sırasında, isyanın önde gelenlerinden Cutî Bey yakalanarak Malatya yakınlarındaki Masara (Minşar) Kalesi'ne hapsedildi. Bu sırada Alî Bahadır'ın Malatya'ya ilerlediği bilgisi Baycu Noyan'a ulaşınca, Moğol kuvvetleri Elbistan (Ablastayn) üzerine saldırıya geçti ve burada yaklaşık yedi bin kişiyi katletti. Ardından Alî Bahadır'ı etkisiz hâle getirmek amacıyla Malatya'ya yöneldiler. Moğol ordusunun üstünlüğü karşısında direnemeyeceğini anlayan Alî Bahadır, geri çekilerek Kâhta'ya sığındı.³⁰

Malatya'ya giren Baycu Noyan, şehirdeki tüm ganimetlere el koydu ve halktan IV. Rüknu'd-dîn Kılıcarslan'a bağlılık yemini aldı. Ardından, Rüknu'd-dîn Kılıcarslan'ın emirlerinden Fahu'd-dîn Ayaz'ı Malatya valiliğine tayin etti. Baycu Noyan'ın Doğu Anadolu'dan çekilmesinden sonra Alî Bahadır, Ağaç-erilerin desteğini alarak tekrar Malatya'ya döndü. Ancak şehir halkı, Moğollardan duyduğu korku nedeniyle bu kez kendisine kapıları açmadı. Bu beklenmedik durum karşısında Alî Bahadır, daha önce karşı karşıya geldiği Ağaç-erilerle ittifak kurarak, onların desteğiyle Malatya'yı kuşattı.³¹ Şehir halkı, uzun süren kuşatma ve açlık nedeniyle büyük bir çaresizlik içine düştü. Malatya'da baş gösteren kıtlık, zamanla dayanılmaz bir hâl aldı. Öyle ki, bir merkep (eşek) yükü buğday yaklaşık yetmiş gümüş sikkeye, aynı miktarda tuz ise dört yüz beyaz sikkeye kadar yükseldi. Bu fiyatlar, dönemin normal alışveriş değerlerinin çok üzerinde olup, ciddi bir enflasyonun ve yoksunluğun göstergesidir. Açlığın zirveye ulaşmasıyla birlikte insanlar, çaresizlik içinde binek hayvanlarını ve kıyafetlerini takas etmeye, hatta bazıları açlıktan ölen çocuklarının etini yemeye başladı. Dahası, hayatta kalmak isteyen bazı aileler, çocuklarını Ağaç-eri Türkmenlerine satmak zorunda kaldı. Bu felaketin daha da büyüyeceğini ve Moğolların yeniden saldırıya geçeceğini haber alan Alî Bahadır, bir süre daha şehirde kaldıktan sonra, çaresiz biçimde Malatya'yı terk ederek Sultan II. İzzü'd-dîn Keykâvûs'un yanına geri döndü.³² Ancak çok geçmeden II. İzzü'd-dîn Keykâvûs'un memleketini, tahtını ve tacını terk etmek zorunda kalması, onunla birlikte hareket eden Türkmen toplulukları üzerinde doğrudan ve derin bir etki oluşturdu. Moğol baskılarına ve sürekli uygulanan sindirme politikalarına rağmen bu gruplar, ağır bedeller ödemeyi göze alarak direnişlerini sürdürmüşlerdir. Malatya ve çevresindeki Türkmenler, hem Türkiye Selçuklularının zayıflayan otoritesine hem de İlhanlı hükümdarı Hülegü'nün art arda düzenlediği saldırılara karşı koymaya çalışmış, tüm kayıplara rağmen mücadele azimlerini yitirmemişlerdir.³³

Hülegü Han, Anadolu'da kesin bir hâkimiyet kurabilmenin yolunun, Türkmen varlığının tamamen ortadan kaldırılmasından geçtiğine inanıyordu. Bu düşünce doğrultusunda, diğer isyancı unsurlar gibi bir tehdit olarak görülen Ağaç-eri Türkmenleri üzerine H. 660 / M. 1261-1262 yıllarında

²⁹ Abu'l-Farac, Abul-Farac Tarihi I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 563.

³⁰ Abû'l Farac, a.g.e., s. 564; İbn Bibî, a.g.e., s. 539; Cahen, a.g.e., s. 255; İsmail Demirkent, "Selçuklular ve İlhanlılar Döneminde Malatya", Belleten, C. 45, S. 180 (1981), s. 692-695.

³¹ İbn Bibî, a.g.e., s. 542; Turan, a.g.e., s. 488.

³² Abû'l-Farac, a.g.e., s. 564-565; Sümer, a.g.m., s. 524.

³³ Kaymaz, a.g.e., s. 60.

yaklaşık 20 bin kişilik bir orduyla yeni bir sefer düzenledi. Gerçekleştirilen bu harekât sonucunda çok sayıda Ağaç-eri öldürüldü; sağ kalanlar ise esir alındı. Moğol saldırısından kurtulabilen bazı Türkmen grupları Suriye'ye, bazıları ise İran topraklarına sığınarak hayatta kalmayı başardı. Moğolların Ağaç-erileri özellikle hedef almalarının temel nedeni, bu topluluğun daha önce Selçuklu otoritesine karşı isyan etmiş olmasına rağmen Moğol hâkimiyetini de tanımamaları ve Alî Bahâdır'ın safında yer alarak direnişin en güçlü unsurlarından biri hâline gelmeleri idi.³⁴ Bu dönemde meydana gelen isyanların temelinde, Türkmenlerin hem Selçuklu yönetimine hem de Moğol egemenliğine karşı duydukları derin hoşnutsuzluk yatmaktadır. Türkiye Selçuklu sultanlarının İlhanlı hâkimiyetini kabul etmeleri, bağımsızlıklarına son derece düşkün olan Türkmen topluluklarını ciddi şekilde rahatsız etmiş; bu durum, onların mevcut otoriteye karşı sürekli bir direniş içinde olmalarına yol açmıştır. Zira tarih boyunca özgürlüklerine sıkı sıkıya bağlı kalan Türkmenler, Moğol tahakkümünü yalnızca bir siyasi baskı olarak değil, aynı zamanda geleneksel yaşam tarzlarını tehdit eden bir unsur olarak görmüşlerdir. Ortaya koydukları isyanlar ne kadar şiddetle bastırılmış olursa olsun, bu mücadeleci topluluklar dirençlerinden ve kararlılıklarından ödün vermemiştir. Zaman zaman geri çekilip sessizliğe bürünseler dahi, uygun fırsatlar oluştuğunda yeniden harekete geçerek varlıklarını ve iradelerini ortaya koymuşlardır.³⁵

Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyetine girmesinin ardından Anadolu'daki Türkmen isyanlarıyla uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalmıştır. Türk Ahmed ve Oyuz Melik isyanlarının ardından Ağaç-eri Türkmenlerinin başlattığı ayaklanmalar da Selçuklu yönetimi açısından ciddi bir tehdit unsuru hâline gelmiştir. Bu süreç, Selçuklu otoritesinin zayıflamasına yol açarken, Moğolların Anadolu'daki siyasi ve askerî nüfuzunu pekiştirmelerine olanak sağlamıştır. Ancak yoğun baskılara ve ağır mağlubiyetlere rağmen Türkmen gruplarının isyan eğilimleri tamamen bastırılmamış; bilakis, direniş eğilimleri zamanla daha organize ve kararlı bir hâl almıştır.³⁶ Nitekim Ağaç-eri Türkmenleri, Malatya'nın savunmasında Sultan II. İzzeddîn Keykâvûs'un yanında yer alarak Moğol ilerleyişine karşı kayda değer bir direniş göstermiştir. Başlangıçta Selçuklu yönetimine karşı bağımsız bir güç olarak hareket eden bu topluluk, Moğol tehdidinin artmasıyla birlikte Selçuklu otoritesiyle ittifak kurma yoluna gitmiştir. Ağaç-erilerin bu süreçte taraf değiştirerek Selçuklularla iş birliği yapmaları, yalnızca pragmatik bir siyasî manevra değil, aynı zamanda ortak bir etnik ve kültürel aidiyet temelinde şekillenen bir savunma refleksi olarak da değerlendirilebilir.³⁷

Bu süreçte Türkmenlerin isyanlarının sadece siyasi bir boyutu olmadığı, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sebeplerle de şekillendiği gözlemlenmektedir. Anadolu'daki Türkmen toplulukları, Moğolların ağır vergileri, zorunlu göç politikaları ve sert yönetim anlayışı nedeniyle büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Moğolların istilaları neticesinde ticaret yollarının güvenliği tehlikeye girmiş, köyler ve şehirler yağmalanmış, üretim faaliyetleri sekteye uğramıştır. Tüm bu olumsuzluklar, Türkmenlerin mevcut düzene olan tepkilerini daha da artırmış ve onları sürekli bir mücadele içinde tutmuştur. Türkmenlerin bu başkaldırısı, sadece bir isyan hareketi olarak değil, aynı zamanda bir varoluş mücadelesi olarak da değerlendirilebilir.³⁸

Ağaç-eri topluluğuna mensup aşiretlerin ve bireylerin kesin nüfusları tam olarak bilinmemekle birlikte, Türkiye Selçuklu yönetimine ve komşu devletlere karşı gerçekleştirdikleri yağma ve talan faaliyetlerinin kapsamı, bu topluluğun oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olduğuna işaret etmektedir. Genel itibarıyla hayvancılıkla uğraşan ve ağaç işçiliği yaparak geçimlerini sağlayan Ağaç-eriler, daha çok dağlık ve ormanlık bölgelerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Muharebesi'nde Selçukluların Moğollara yenilmesinin ardından Anadolu'da başlayan yoğun Moğol baskısı ve kıyım politikaları, diğer topluluklar gibi Ağaç-erileri de ciddi şekilde etkilemiştir. Buna rağmen, göçebe ve yarı-göçebe bir hayat tarzını benimsemeleri, onların tamamen ortadan kaldırılmasını veya kontrol altına alınmasını oldukça zorlaştırmıştır. Ağaç-eriler gibi konar-göçer

³⁴ Cahen, a.g.e., s. 262; Turan, a.g.e., s. 477-479.

³⁵ Galip Bingöl ve Ömer Aslan. "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Türkmen Direnişi: Denizli Ve Çevresindeki İsyanlar". Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi 13, sy. 26 (Haziran 2025), s. 58-69; Cahen, a.g.e., s. 262.

³⁶ İbn Bibî, a.g.e., s. 543; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 36-38.

³⁷ Sümer, a.g.e., s. 179.

³⁸ Abû'l Farac, a.g.e., s. 564.

toplulukların sindirilmesi ve denetim altına alınması, uzun süren ve zorlu mücadeleler sonucunda ancak kısmen mümkün olabilmıştır.³⁹

Bu durumun yaşanmasında etkili olan iki temel faktörden bahsedilebilir. Birincisi, şehirlerde yaşayan yerleşik halkın, yaşadıkları bölgenin Moğollar tarafından kolaylıkla kontrol edilebilmesine karşın, Ağaç-eriler gibi göçebe hayat süren ve topluca hareket eden Türkmen topluluklarının ele geçirilmesinin ve baskı altına alınmasının oldukça zor olmasıdır. Yerleşik halk, şehir surları içinde veya belirli alanlarda ikamet ettiğinden Moğollar için kolay bir hedef hâline gelmiş, ancak hareketli ve dağınık bir yapıya sahip olan Ağaç-eriler, izlerini kaybettirerek baskıdan kaçabilmışlardır. İkinci önemli faktör ise, Ağaç-erilerin bağımsız yaşama olan düşkünlükleri ve savaşçı kimlikleridir. Bu topluluklar, bireysel değil, kabile esasına dayalı bir savunma stratejisi benimseyerek Moğollara karşı daha uzun süre direnebilmişlerdir. Birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan bu aşiretler, kolektif hareket etme yetenekleri sayesinde savaş alanında daha dayanıklı olmuş ve bu sayede uzun yıllar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Ağaç-eriler yalnızca ekonomik ve sosyal yapılarıyla değil, siyasi ve askeri mücadeleleriyle de Anadolu tarihinde önemli bir yer edinmişlerdir. Moğolların baskısına maruz kalmalarına rağmen, direnişleri ve özgürlüklerine duydukları derin bağlılık, onların Anadolu'da uzun süre varlık göstermelerini sağlamış, hatta ilerleyen dönemlerde farklı devlet yapılanmaları içinde etkili olmalarına zemin hazırlamıştır.

Açık bir şekilde görülen odur ki, bu dönemde yalnızca Ağaç-eriler değil, Anadolu'daki diğer Türkmen toplulukları da büyük bir hareketlilik ve huzursuzluk içindeydi. Anadolu coğrafyası, Selçuklu Devleti'nin giderek güç kaybetmesiyle birlikte siyasi, ekonomik ve toplumsal karışıklıkların derinleştiği bir dönemden geçiyordu. Türkmen topluluklarının huzursuzluğunun temel sebeplerinden biri, yalnızca merkezi otoritenin zayıflaması değil, aynı zamanda kendi aralarındaki rekabet, çıkar çatışmaları ve Moğolların bölgedeki baskı politikalarıydı. Selçuklu hükümdarlarının İlhanlılara bağımlı hale gelmesi, Türkmenler üzerinde büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuş, onları Moğollara karşı isyan etmeye teşvik etmiştir. Moğolların Anadolu üzerindeki ağır tahakkümü, Türkmen topluluklarını daha da zor duruma sokmuş, onları ya sert bir direnişe ya da kitlesel göçlere sürüklemiştir.

3. Ağaç-eri Türkmenlerinin XIV. ve XV. Yüzyıllarda Yeniden Tarih Sahnesine Çıkışı

Ağaç-Eri Türkmenleri, XIII. yüzyılda Anadolu'nun siyasi ve toplumsal yapısında önemli bir aktör olarak öne çıkmış; ancak Moğol istilası ve sonrasında gelen siyasal dalgalanmalar nedeniyle tarih sahnesinden bir süreliğine geri çekilmiştir. Bununla birlikte, XIV. ve XV. yüzyıllarda Doğu Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında gelişen Türkmen hanedanlıklarının özellikle Karakoyunlu (1380–1469) ve Akkoyunlu (1378–1501) devletlerinin yükselişiyle birlikte bu topluluğun yeniden siyasal ve askerî sahnede etkili olduğu görülmektedir.⁴⁰ Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın (1438-1467) emrinde görev yapan önemli isimlerden Hacı Hasan ve onun oğlu Hasan Ali'nin önde gelen komutanlarından Dündar-ı Ağaç Eri'nin, Ağaç-Eri kökenli olduğu tarihi kaynaklarda açıkça belirtilmektedir.⁴¹ Bu bilgi, Ağaç-Eri topluluğunun sadece askerî bir unsur değil, aynı zamanda yönetici elit içinde de temsil yeteneği kazandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

1450 yılında Karakoyunlu ve Akkoyunlu güçleri arasında gerçekleşen muharebelerde, Karakoyunlu ordusunun başkumandanı Rüstem Bey'in maiyetinde görev yapan Ağaç Eri Ali Bey'in de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu çarpışmalardan birinde Akkoyunlular tarafından esir alınan Ali Bey, savaş sonrası imzalanan barış anlaşması gereğince serbest bırakılmıştır. Karakoyunlu Devleti'nin 1467 yılında tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, birçok Karakoyunlu ileri geleni gibi Ali Bey de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in (1453-1478) hizmetine girerek yeni siyasi yapılanmada yerini almıştır.⁴² Bu gelişmeler, Ağaç-Eri Türkmenleri'nin,

³⁹ Mehmet Altay Köymen, Türkiye Selçukluları Tarihi: II. İzzeddin Keykâvus ve Dönemi, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 205-210; Sümer, a.g.m., s. 461.

⁴⁰ Sümer, a.g.e., s. 304-308.

⁴¹ Abû Bakr-i Tihri, Kitâb-i Diyârbakriyya Akkoyunlular Tarihi-I, Yayınlayanlar: Necati Lugal ve Faruk Sümer, TTK, Ankara 1993, s. 127-130.

⁴² İsmail Aka, Akkoyunlular Devleti, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1970, s. 65–66.

sadece XIII. yüzyıldaki etkinlikleriyle değil, aynı zamanda Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemi siyasal ve askerî yapı içerisindeki rolleriyle de uzun vadeli bir tarihî süreklilik arz ettiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle bu Türkmen zümresi, Anadolu ve çevresindeki Türkmen hanedanlıklarıyla olan ilişkileri çerçevesinde tarihî mevcudiyetini farklı siyasal bağlamlarda sürdürebilmiştir.⁴³

Bu dönemde Ağaç-eri Türkmenlerinin yeniden tarih sahnesine çıkmaları, sadece askeri alanda değil, aynı zamanda siyasal ve ekonomik alanlarda da etkili olduklarını göstermektedir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin teşkilatlanma süreçlerinde önemli roller üstlenmişler, bölgesel güç dengelerinde belirleyici olmuşlardır. Bu durum, Türkmen gruplarının Moğolların zayıflamasıyla birlikte yeniden yükselişe geçtiği, kendi siyasal varlıklarını oluşturma çabalarının arttığı bir süreci işaret etmektedir. Ağaç-eri Türkmenlerinin bu dönemdeki etkinlikleri, onların sadece bir göçebe topluluk olmadığını, aynı zamanda siyasal ve askeri stratejiler geliştirebilen, devlet yönetiminde söz sahibi olabilen bir yapı sergilediklerini ortaya koymaktadır.⁴⁴

4. Osmanlı Döneminde Ağaç-eri Türkmenlerinin Varlığı ve Dönüşümü

Osmanlı Devleti dönemine gelindiğinde, Ağaç-eri Türkmenlerinin varlıklarını sürdürdüklerine dair çeşitli resmi kayıtlara ulaşılmaktadır. Bu topluluk, Osmanlı tahrir defterlerinde genellikle “Tahtacı” veya “Cemaat-i Tahtacıyan” şeklinde anılmıştır. Bu adlandırma, söz konusu grubun geleneksel yaşam tarzına ve geçim kaynaklarına işaret etmektedir. Tahtacılar, büyük ölçüde ormanlık bölgelerde ikamet etmiş, geçimlerini ağaç işçiliği, kereste üretimi ve marangozluk gibi faaliyetlerle sağlamışlardır.⁴⁵ Osmanlı yönetimi, Anadolu'daki farklı Türkmen topluluklarını merkezi otoriteye entegre etmeye yönelik geniş kapsamlı bir politika yürütmüştür. Bu çerçevede, göçebe ve yarı-göçebe yaşam tarzını sürdüren Tahtacılar gibi topluluklar da Osmanlı devlet yapısına dâhil edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu entegrasyon, doğrudan bir asimilasyon şeklinde değil; toplulukların geleneksel yaşam biçimlerine kısmi özerklik tanınarak gerçekleştirilmiştir. Böylece Tahtacılar, hem ekonomik sistemin (özellikle orman işletmeciliği ve inşaat faaliyetlerinde iş gücü temini) hem de askeri düzenin (ihtiyaç hâlinde seferlerde destekçi birlikler sağlama) bir parçası hâline getirilmişlerdir. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin, taşrada yaşayan yarı-göçebe unsurları merkeze bağlama stratejisiyle örtüşmektedir. Tahtacıların Osmanlı içindeki varlığı, yalnızca etnik ya da ekonomik bir yapıdan ibaret olmayıp aynı zamanda devlet-toplum ilişkileri açısından da dikkat çekici bir örnektir.⁴⁶

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı kayıtlarında daha belirgin şekilde görünür hale gelen Tahtacı toplulukları, yalnızca ekonomik faaliyetleriyle değil, özgün sosyo-kültürel kimlikleriyle de dikkat çekmişlerdir. Büyük ölçüde orman köylerinde ve dağlık bölgelerde yaşayan bu gruplar, görece kapalı ve içe dönük bir toplum yapısına sahip olmuşlardır. Bu durum, onların dinsel, kültürel ve toplumsal geleneklerini uzun süre muhafaza etmelerine olanak sağlamıştır.⁴⁷ Tahtacıların bu dönemdeki sosyal organizasyonu genellikle akrabalık ve zümre temelli olup, her topluluk belirli bir “ocak” çevresinde şekillenmiştir. Ocağın başındaki “dede” figürü hem dini hem de toplumsal rehber olarak kabul edilmiştir. Bu yapı, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin tipik bir özelliğidir. Tahtacılar da, inanç pratikleri, ibadet biçimleri ve cem törenleri bakımından Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde değerlendirilen topluluklardan biri olmuştur. Bu bağlamda, Tahtacılar arasında on iki imam inancı, dört kapı kırk makam öğretisi, cem törenleri, semah, müsaheplik gibi Aleviliğin temel unsurları güçlü biçimde varlığını sürdürmüştür. Ancak, merkezî Osmanlı yönetimi tarafından heterodoks kabul edilen bu yapı, zaman zaman baskı ve dışlanma politikalarına da maruz kalmıştır. Özellikle XVI. yüzyılda Safevî propagandasına karşı geliştirilen anti-Kızılbaş siyaset kapsamında Tahtacıların da takip edildiği ve yer değiştirmeye zorlandıkları görülmektedir. Bununla birlikte, Tahtacılar sahip oldukları zanaatkarlık geleneği sayesinde Osmanlı taşrasında belirli alanlarda ekonomik roller üstlenmiş ve bu roller

⁴³ Kızılbaşlığın Tarihi Târih-i Kızılbaşîyye, Tercüme, Notlar ve Tıpkıbasım: Şefaattin Deniz ve Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 26; Sümer, a.g.m., s. 461.

⁴⁴ Abû Bakr-i Tihri, a.g.e., s. 145-146.

⁴⁵ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 146.

⁴⁶ M. F. Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 114-118.

⁴⁷ F. Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 102-110

üzerinden merkezle ilişkilerini sürdürmüşlerdir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise, devletin giderek artan merkezileşme politikaları ve modernleşme çabaları karşısında, bu toplulukların içyapılarında bazı çözümler görülmeye başlamıştır. Ancak buna rağmen, inanç temelli dayanışma yapıları uzun süre ayakta kalmış, ritüel pratikleri, kırsal alanlarda güçlü bir şekilde devam etmiştir.⁴⁸

5. Günümüzde Tahtacı Topluluklarının Ağaç-eri Mirası: Kültürel Süreklilik ve Etnik Kimliğin Korunumu

Modern Türkiye'nin Batı ve Güneybatı Anadolu bölgelerinde özellikle Aydın, Denizli, Muğla, Isparta, Antalya, Mersin (İçel), Adana ve İzmir gibi illerde yaşamlarını sürdüren ve "Tahtacı" ya da tarihsel kaynaklarda rastlanan adıyla "Kızılbaş" kimliğiyle bilinen toplulukların, tarihsel köken itibarıyla Ağaç-eri Türkmenlerinin soyundan geldikleri yaygın akademik bir görüştür. Bu bölgelerdeki Tahtacı toplulukları, büyük ölçüde orman köylerinde yerleşmiş olup, geçimlerini geleneksel ağaç işçiliği, marangozluk, kerestecilik ve orman işletmeciliği gibi faaliyetlerden sağlamaya devam etmektedirler. Bu ekonomik uğraşlar, tarihsel kökenleriyle doğrudan ilintilidir; zira "Ağaç-eri" adı, zaten bu toplulukların ormanla ve ağaçla olan sembolik ilişkisinin tarihsel bir yansımasıdır. Tahtacılar, yalnızca ekonomik faaliyetleriyle değil, aynı zamanda inanç sistemleri, ritüel pratikleri, gündelik yaşam tarzları ve geleneksel değerleriyle de Ağaç-erilerin tarihsel mirasını günümüze taşımaktadırlar. Bu toplulukların cem törenlerinde icra edilen semahlar, kutsal metinlerdeki on iki imam sevgisi, dede talip ilişkisi, ocak sistemi, gizlilik esasına dayalı inanç aktarımı, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin yerel ve tarihsel bir yorumu olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu inanç yapısı, özellikle Osmanlı döneminde maruz kalınan dışlanma ve baskılar nedeniyle daha kapalı bir topluluk formu içerisinde korunmuş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.⁴⁹

Tahtacılar da görülen kültürel süreklilik, sadece inançsal düzeyde değil, aynı zamanda giysi tarzı, mezar taşı şekilleri, müzik kültürü, destan anlatıcılığı (âşık geleneği), el sanatları ve doğa merkezli kozmolojileri gibi pek çok alanda da kendini göstermektedir. Bu unsurlar, Anadolu'nun erken dönem Türkmen yerleşimlerinden itibaren şekillenmiş kültürel kalıpların günümüzdeki uzantısı niteliğindedir. Ayrıca Tahtacıların dağlık ve ormanlık alanlara yerleşmeleri, hem coğrafî hem de sosyopolitik olarak tarih boyunca merkezî otoriteyle mesafeli bir yaşam biçimi geliştirmelerine neden olmuş; bu durum onların kimliklerini korumada önemli bir etken olmuştur. Son yıllarda yapılan antropolojik ve etnografik çalışmalar da göstermektedir ki, bu gruplar yalnızca tarihsel bir kalıntı değil, aynı zamanda dinamik bir kültürel topluluk olarak, geleneksel kimliklerini modernleşme baskısına rağmen korumakta direnmektedirler. Günümüz Tahtacıları, Ağaç-eri mirasını sadece bir etnik geçmiş olarak değil, yaşayan bir kültürel kimlik olarak görmektedirler.⁵⁰

Bu bağlamda, Ağaç-eri Türkmenleri yalnızca Selçuklu ve Moğol dönemlerinde ortaya koydukları direniş ve hareketlilikle değil, aynı zamanda Osmanlı ve modern Türkiye tarihinde de kalıcı etkiler bırakmış topluluklar olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Osmanlı tahrir kayıtlarında "Tahtacı" ve "Cemaat-i Tahtacıyan" adlarıyla anılmaları, onların varlıklarını yüzyıllar boyunca sürdürdüklerini ve devletin sosyo-ekonomik sistemine entegre olduklarını göstermektedir. Bu süreçte, göçebe ve yarı-göçebe yaşam tarzlarının yanı sıra ormanlık bölgelerde yürüttükleri ağaç işçiliği, hem ekonomik bir zorunluluk hem de kültürel bir süreklilik aracı olmuştur. Ağaç-erilerin tarihsel mirası, yalnızca politik çatışma ve isyanlarla sınırlandırılmaz. Aksine, bu topluluklar Anadolu'nun kültürel mozağinde özgün bir katkı sunmuşlardır. İnanç sistemlerinden zanaatkarlık geleneklerine, sözlü anlatılarından müzik kültürlerine kadar pek çok unsur, bu mirasın somut örneklerini oluşturmaktadır. Özellikle Alevi-Bektaşî inanç sistemiyle olan ilişkileri, onların Anadolu'daki heterodoks İslam yorumlarına katkısını ve bu yönüyle merkezî otoriteye karşı bir kültürel direnç alanı oluşturduklarını göstermektedir.⁵¹

Bugün Batı Anadolu'da yaşayan Tahtacılar, Orta Anadolu'da dağ köylerine dağılmış Türkmen grupları ve Güney Anadolu'daki benzer inanç-kültür yapısına sahip topluluklar, bu kadim geçmişin

⁴⁸ Bingöl, a.g.t., s. 44-53.

⁴⁹ Eröz, a.g.e., s. 145-153.

⁵⁰ Sümer, a.g.m., s. 461; Ocak, a.g.e., s. 181-190.

⁵¹ Sümer, a.g.m., s. 461.

yaşayan temsilcileri konumundadırlar. Onlar, yalnızca bir etnik grubun ya da mesleki bir zümrenin devamı değil, aynı zamanda Anadolu’nun kültürel sürekliliğini temsil eden bir hafıza taşıyıcısıdır. Modernleşme, göç, kentleşme ve kültürel homojenleştirme baskılarına rağmen bu toplulukların kolektif kimliklerini korumaya yönelik direnci, Ağaç-eri mirasının günümüze taşınmasındaki en önemli etkenlerden biridir.⁵² Dolayısıyla Ağaç-erilerin tarihi, yalnızca savaşlar, isyanlar ve çatışmalar üzerinden değil; aynı zamanda Anadolu’nun toplumsal dokusuna kattıkları zengin kültürel, ekonomik ve inançsal çeşitlilikle değerlendirilmelidir. Bu perspektif, hem tarihsel sürekliliğin hem de kültürel çeşitliliğin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.⁵³

Sonuç

Bu çalışma, Anadolu tarihinin uzun süre marjinalleştirilmiş aktörlerinden biri olan Ağaç-eri Türkmenlerinin kökenlerini, siyasal ve toplumsal mücadelelerini, yerleşim stratejilerini ve tarihsel rolünü analiz ederek, geleneksel tarih yazımında eksik bırakılan önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Ağaç-eriler, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu’nun doğusunda ve batısında, Selçuklu ve İlhanlı otoriteleri karşısında geliştirdikleri direniş pratikleriyle, sadece bir göçebe unsur değil, aynı zamanda merkezi iktidarlara alternatif yapılar kurabilen ve siyasi bilinç geliştirebilen bir Türkmen zümresi olarak öne çıkmaktadır. Ağaç-erilerin tarih sahnesine çıktığı dönem, Anadolu’nun siyasi, sosyal ve dini bakımdan kırılmalar yaşadığı bir geçiş evresidir. Moğol istilaları, Selçuklu merkezî otoritesinin zayıflaması ve uç bölgelerdeki denetim boşluğu, birçok Türkmen boyu gibi Ağaç-erilerin de bağımsız hareket etmesini kolaylaştırmıştır. Ancak bu çalışma göstermektedir ki, Ağaç-erilerin hareketleri yalnızca birer tepki ya da kaçış değil, bilinçli bir siyasal tavrın, aidiyet inşasının ve alternatif bir toplumsal düzenin parçalarıdır. Bu bağlamda Ağaç-eriler, tarihsel süreçte yalnızca isyan eden bir unsur değil; kendi meşruiyet zeminini oluşturmaya çalışan, dini-mistik liderliklerle beslenen, kolektif hafızasını ve kültürel kimliğini koruyarak var olmaya çalışan bir yapıdır. Bu makale, Ağaç-erilerin tarihsel serüvenini yalnızca Babai isyanları veya uç beyliği oluşumlarıyla sınırlı okumaların ötesine taşıyarak, bu topluluğun Anadolu’nun çeşitli coğrafyalarındaki (özellikle Malatya, Denizli, Kütahya ve çevresi) izlerini sürmeyi amaçlamıştır. Böylece Ağaç-erilerin sadece doğu-batı ekseninde göçebe hareketleri değil, aynı zamanda siyasi merkezlerle kurdukları karmaşık ilişkiler de analiz edilmiştir. İlhanlılarla yaşadıkları çatışmalar, Bizans sınır bölgelerindeki savunma pozisyonları ve Selçuklu otoritesine karşı geliştirdikleri otonom yapılanmalar, bu topluluğun Anadolu’daki Türkmenleşme sürecine farklı bir katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu da, Ağaç-erilerin yalnızca askeri direnişlerle değil, sosyal dayanışma ağları, dini liderlik kurumları ve yerel ittifak stratejileriyle de varlıklarını sürdürdüklerinin tespit edilmesidir. Bu durum, onları sadece birer isyancı veya göçebe unsur olmaktan çıkarıp, Anadolu’da şekillenen erken dönem beylikleşme süreçlerine temel teşkil eden aktörler haline getirir. Nitekim, Germiyanlılar, Eşrefoğulları ve benzeri beyliklerle kurulan ilişkiler, Ağaç-erilerin tarihsel etkinliğini daha da anlamlı kılmaktadır. Bu makale Ağaç-eri Türkmenlerini tarihsel bağlamına oturtarak, onları yalnızca etnik veya folklorik bir kategori olarak değil; siyasi, sosyal ve kültürel olarak dinamik bir özne şeklinde yeniden düşünmeye imkân tanımaktadır. Böylece Anadolu’nun Türkmenleşme sürecine ilişkin klasik anlatıların dışına çıkılarak, daha çok merkez dışında kalan grupların tarih yazımına dâhil edilmesine katkı sağlanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, sadece mevcut literatürdeki boşlukları doldurmakla kalmamakta; aynı zamanda Anadolu’daki devletleşme süreçlerinin çok boyutlu, çok aktörlü ve yerel dinamiklerle şekillendiğini göstermektedir. Ağaç-eriler gibi marjinal görülen yapıların tarihsel rollerini ve siyasal bilinç düzeylerini analiz etmek, Anadolu Türk tarihine daha bütüncül bir bakış açısı geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. İleriki araştırmalar, Ağaç-erilerin kültürel mirası, dini pratikleri ve dilsel farklılıkları gibi alanlara yönelerek bu yapının çok katmanlı kimliğini daha derinlemesine inceleyebilir.

⁵² Halil İbrahim Şahin, “Kazdağlarında Ayin ve Şiir: Tahtacı Türkmenlerinin Sazandarlık/Zâkirlik Geleneği Üzerine”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 10 (2014), s. 144-160; Bingöl, a.g.t., s. 44-53.

⁵³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 358-369; Sümer, a.g.m., s. 461.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac, Abul-Farac Tarihi I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Aka, İsmail, Akkoyunlular Devleti, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1970.
- Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2010.
- Amitai, Reuven, Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Bingöl, Galip, Moğol/İlhanlı Hâkimiyeti Altındaki Anadolu'da Çıkan İsyanlar (1243-1335), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2023.
- Bingöl, Galip ve Ömer Aslan, "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Türkmen Direnişi: Denizli Ve Çevresindeki İsyanlar", Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi 13, sy. 26 (Haziran 2025), ss. 58-69.
- Bingöl, Galip ve Hasan Çopur, "Alâeddin Keykubad Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti İle Kilikya Ermeni Krallığı Arasındaki İlişkiler", Anadolu Mecmuası 4, sy. 9 (Haziran 2025), ss. 1-13.
- Cahen, Claude, İslamiyet ve Orta Çağ Anadolu'su: Türkiye'nin Tarihi Yapısı Üzerine Denemeler, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 2014.
- Cahen, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- Cahen, Claude, Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History 1071-1330, Taplinger Publishing Company, New York 1968.
- Demirkent, İsmail, "Selçuklular ve İlhanlılar Döneminde Malatya", Belleten, C. 45, S. 180, 1981, ss. 692-695.
- Ekici, Kansu, "Anadolu Selçukluları'nda Türkmen İsyanlarının Nedenlerine İlişkin Tespitler". Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 15, 2005, ss. 90-102.
- Ersan, Mehmet, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Gökhan, İlyas, "Ağaçeriler Türkmen Taifesi", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Şubat 2017.
- İbn Bibi, El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İbn Bibi, Selçuknâme, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.
- Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınevi, Ankara 2015.
- Kamalov, İlyas, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul 2017.
- Kamalov, İlyas, Moğolların Kafkasya Politikası, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- Kaymaz, Nejat, Pervâne Mu'inü'd-Dîn Süleyman, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- Kazvini, Hamdullah Müstevfi-yi, Tarih-i Güzide, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.
- Kızılbaşlığın Tarihi, Târîh-i Kızılbaşîyye, (Tercüme, Notlar ve Tıpkıbasım: Şefaattin Deniz ve Hasan Asadi), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- Koca, Salim, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- Köprülü, M. F. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Köymen, Mehmet Altay, Türkiye Selçukluları Tarihi: II. İzzeddin Keykâvus ve Dönemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Kurat, Akdes Nimet, Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Yayınları, Ankara 2002.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı veya Anadolu'da İslam'ın Türkler Arasında Yayılışı Meselesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

BİNGÖL, G. (2025), Anadolu'da Ağaç-Eri Türkmenleri: Kökenleri, Direnişleri ve Tarihsel Mücadeleleri, AUSBD, 2025, 8(15), 11-26

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Reşideddin Fazlullah Hemedani, Camiü't-Tevârîh, Düzenleyen Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi, Tahran 1373.

Seyfeddin, A. Monetnoe Delo-i Denejnoe Obraşenie v Âzerbâyçâne XII-XV vv. Bakü 1978.

Sümer, Faruk, "Ağaç-Eriler", Belleten, XXVI, S. 101, 1962, ss. 521-528.

Sümer, Faruk, "Ağaçeriler", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara, C. I, s. 460-461.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, 1969/1970, ss. 1-147.

Sümer, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilat Destanları, Diyanet Yayınları, İstanbul 1999.

Şahin, Halil İbrahim, "Kazdağlarında Ayin ve Şiir: Tahtacı Türkmenlerinin Sazandarlık/Zâkirlik Geleneği Üzerine", Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, 10 (2014), ss. 141-165.

Şen, Mehmet Emin ve Galip Bingöl, "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin", Ortaçağ Araştırmaları Dergisi 5, no. 2 (December 2022): 381-92. <https://doi.org/10.48120/oad.1171449>.

Taş, Kibar, "Ağaçeri Kavminin Geçmişten Bugüne Uzanan Tarihi ve Tahtacı Cemaatiyle Bağlantısı". Tarih Araştırmaları Dergisi, 42, sy. 73 (Mart 2023), ss. 407-435. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.1241535>

Tihrani, Abû Bakr-i, Kitâb-i Diyârbakriyya-Akkoyunlular Tarihi-I, (Yay. haz. Necati Lugal ve Faruk Sümer), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.

Tuna, Osman Nedim, "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler II", Türkiyat Mecmuası, Cilt 18, (İstanbul), 1976, ss. 281-314.

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat, İstanbul 2010.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu'da Türk Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

Yazıcızade Ali, Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi), (Haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.

Yinanç, Mükrimin Halil, Anadolu'da Türkler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

Yörükân, Yusuf Ziya, Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

BİNGÖL, G. (2025), Anadolu'da Ağaç-Eri Türkmenleri: Kökenleri, Direnişleri ve Tarihsel Mücadeleleri, AUSBD, 2025, 8(15), 11-26